

LUKÁCS LÁSZLÓ

SZENT ISTVÁN KIRÁLY KULTUSZA A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

Államalapító, egyházszervező királyunk életében és a halálát követő évtizedekben a pogánysághoz, az ősi magyar hitvilághoz ragaszkodó tömegek körében nem volt népszerű. Életében és közvetlenül halála után népmondák aligha keletkeztek róla. Az 1083-ban szentté avatott királynak azonban ezer esztendőn át igen erős volt az egyházi hagyományból, a rá vonatkozó legendákból szétsugárzó tisztelete.¹ A későbbi királyok és a nemesség is gondosan ápolta az államszervező király személyéhez, cselekedeteihez, törvényeihez és a magyar koronához kapcsolódó hagyományokat.²

Hóman Bálint több alkalommal is kitért a Szent István-kultusz alakulására: „Az országos Szent István-kultusz gyökerei a szenttéavatás idejébe nyúlnak vissza, mikor a belső és külső háborúságok, zsarnoki tobzódások, pogánylázongások félszázados korszakának minden rémségét és gyötrelmét átélt nemzedék szemében István király alakjáról már lefoszlott minden emberi gyengeség, csupán erényei maradtak épen, s ezek fényében Szent István hatalmas alakja egyre magasabbra emelkedett.”³

Szent István hivatalos, nemzeti, egyházi tisztelete alakította ki, formálta és táplálta is a rá vonatkozó néphagyományokat. Neve, tettei, a külső és a belső el-lenséggel, a pogánysággal folytatott harcai nem csupán középkori legendáink-

1 Karsai 1938, 156–256.; Kósa 1980, 17.; Török 1988a; 1988b, 33–43.; Török (szerk.) 1988; Radics 1988; Sulyok 1989, 41–47.; Magyar 1996, 2000.

2 Klaniczay 1981, 276.; 1986, 68.; Kardos 1989, 21–25.

3 Hóman 1938, 4.

ban, krónikáinkban, történeti énekeinkben, hanem történeti mondáinkban is szerepelnek.

A gyermek István királyi elhivatottságát példázza a következő monda, amelyet Kálmány Lajos gyűjtött Szőregen (Torontál m.) a XIX. század végén: „Mikor Szent István gyerekek vót, ű mán játékot csinált a tengör partyán: várat csinált kavicsokbul. Azután a kiráj ara mönt szolgáljival éggýütt; hogy nem köszöntek neki: mögharagudott, hogy ű mán várba' van, várnak ura oszt nem köszönnek! Mijen ostobák! – aszöngya – az embör mellett elmönnök osztán nem köszönnek. Osztán kérdöszte a kiráj, hogy mit mondott?! Aszöndom, hogy én is csak kiráj vagyok a magam várába'! SegícCsön az Isten! a mit el is kapott.”⁴

Az István királyhoz kapcsolódó történeti mondák egyik csoportja a pogányok elleni harcait örökítette meg. E mondák számos eleme a Szent László- és a Mátyás-mondakörből származik, csak később kapcsolódott Szent István személyéhez.

Hariban (Alsó-Fehér m.) 2002-ben Magyar József így emlékezett meg a Tordai-hasadék keletkezéséről, Szent István király lovának patkónyomáról: „A tatárokat is mind hallottam, hogy Szent Istvánt, nem Szent Lászlót, azt a tatárok utolvették. Szent Istvánt. S én láttam a Tordai-hasadékánál, pontosan megvan a kőben a patkónyoma. Itten ügetett a ló s keresztülszökött, s a szikla kettébe vállott, s akkor a tatárok lemaradtak, beestek a gödörbe és Szent István megmaradott. Azt az Isten adta úgy. Ott fent a hasadék peremén megvan a hely, mint egy patkónyom. Rendesen látszik, egy olyan kör van, mint egy jó tányér.”⁵

Hangony (Gömör és Kishont m.) határában István király pogány áldozatot bemutató juhászokra bukkant. Sámánjuk Krisztus csodatévő erejében kételkedett, az egyik pásztor biztatta, hogy fakasszon vizet a sziklából. István király erős könyörgésére a kereszt alakban elhasadt sziklából sugárban ömleni kezdett a víz. Az így keletkezett forrást, kutat a mai napig István király kútjának nevezi a Hangony vidéki nép.⁶

4 Kálmány 1891, III. 302.

5 Magyar 2008, 148.

6 Balogh 2007, 47–53.

A tordai nép hagyománya szerint a kunoktól üldözött Szent László aranyakat szór el, hogy egérutat nyerjen. Lovának nyolcszögű patkónyomát a Tordai-hasadéknál máig őrzi egy szikla, a Patkóskő.⁷ Ugyanezekkel a mondai elemekkel találkozunk a következő István-mondában, amely a veszprémi Gizella-kápolna építtetését magyarázza: „Mikor a pogányok Veszprémre rontottak, csak Gizella királyné volt odahaza. Az ura, Szent István király kinn járt az országban sereget gyűjteni. De mikor neszét vette a bajnak, sereg nélkül is otthon termett. A várba persze a város laposa felől már nem lehetett bejutni, mert az ellenség minden járt utat elállt. Került hát Szent István a meredek szirtek felé. Tudta, hogy a felesége itt egy kelesztetőn szokta az ebédvizet a völgyből meghordatni. Csak-hogy annyi ideje se volt már, hogy a lováról leszálljon: a pogányok észrevették és megrohanták. A felesége a nagy templomban éppen érte imádkozott. Mikor a riadalomra kifutott, Szent István már neki ugratott a sziklának. Mivel a megrémült királyné sietségében a fényes feszületet is magával hozta, ezzel kezdett integetni, hogy az ura a lovát merre fordítsa. Így a meredek gyalogjárót szerencsésen megtalálta ugyan, de a pogányok mégis utolérték volna, ha közben el nem hánnya palástját, kardját, erszényét, aranyláncát. Míg aztán a pogányok drágaságain marakodtak, meg míg a lova arany-patkóját a sziklából fessegették, Szent István szerencsésen fölért a feleségéhez. Ennek hírére a pogányok annyira megrémültek, hogy maguktól elkotródtak. Oda, a honnan Gizella királyné a kereszttel integetett, Szent István még aznap kápolnát építtetett. A kis kápolna megmaradt egész mostanig, meg az a nyom is látható, a melyből üldözői annak idején az arany patkót kifessegették.”⁸

A honfoglalást követően a magyar fejedelmi törzs szállta meg a Bakony vidékét, a XIV. századig védett királyi erdőbirtokot, ahol Szentkirályszabadja, Királyszentistván, Bakonyszentkirály neve nagykirályunkra utal.⁹ Nemes Székely János csöglei (Veszprém m.) közbirtokos 1808 és 1866 között vezetett naplója szerint: „Itt vagyon Szent Gál is, melyet is még 1ső Szent István királyunk vadászai donatioval ajándékozott meg. Itt vagyon Szent István nevezetű falu is,

7 Vö. 1992, 188–190.

8 Sebestyén 1906, 483.

9 Vajkai 1959, 12–13.

a' hol is lakott némelykor Szent István királyunk. Közel van ehhez Szent Király Szabadja, mely is Szent István királyunknak majorja volt, mely szerént szolgált néki Szent Gál vadakkal, Szent Király Szabadja pedig eleséggel.”¹⁰ Szentgál királyi vadászai vaddal adóztak, amit karácsonyra vittek fel a királyi udvarba. A néphagyomány királyi vadászterületnek tartja a Bakonyt, ahol a szentgáliak előbb királyi kanász, majd királyi vadász szolgálattal tartoztak. *Szentkirályszéke* helynév Szent István király kedves vadászó és pihenőhelyét őrzi, ahol útjában Fehérvárról Felsőörsre megpihent. A *Királykút* Lovas felett szintén a nagykirályra emlékeztet.¹¹

Két földrajzi név is őrzi a Királyszentistván és Sóly határában, a helyi hagyomány szerint a Séd völgyében, a dombokkal övezett mezőn 997-ben lezajlott, István és a lázadó Koppány között megvívott csata emlékét. Királyszentistván határában egy sziklacsoport elnevezése: *Márton vára* és *Vencel-lik*. István fejedelem a csata előtt Szent Márton segítségét kérte. Tudjuk, hogy hadi lobogóit is Szent Márton-kép díszítette. Vencellin német lovag fejedelmi testőrségének parancsnoka volt, a Ják nemzetség őse.¹²

A pogánykori hagyományt ébren tartó, a magyarok eredetét, harcait, vezéreit megéneklő regösöket István király állami felügyelet alá vonta. Minden megyében összetelepítették őket egy faluba, amit a várispán ellenőrzött. Tudáskincsük már nem volt időszerű, utódaik az új idők, a kereszténység, az Árpád-dinasztia szolgálatába léptek. Így hősi énekeinkből, történeti mondáinkból csak töredékek maradtak ránk, főként a magyar nyelvterület szélein vagy archaikus népszigeteinken.¹³ Ilyen töredék a nyugat-dunántúli *regölés* és keleti megfelelője, a székelyföldi *hejgetés*. Regöseink Szent István vértanú napján járták a házakat, leggyakrabban Szent István szolgálóiként mutatkoztak be, regösénekükkel bőséget, termékenységet varázsoltak a családoknak. Dozmaton (Vas m.) a regösénekben nem a protomártír, hanem a Szent király szerepel:

10 Hudi 2004, 139.

11 Szendrey 1925, 48.; Vajkai 1959, 31–32.

12 Hamar 1998, 266.; Pilipkó 2017, 585–586.

13 Györfly 1977, 362–363.

Ahol keletkezik egy ékes nagy ut,
A mellett keletkezik egy *halastó-állás*.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Azt is fölfogá az apró sásocska,
Arra is rászokik *csudafiuszarvas*.
Hej, regülejtem, regülejtem!

»Noha kimennél, uram, *Szent István király*,
Vadászni, madarászni,
De ha nem találnál sem vadat, sem madarat,
Hanem csak találnál *csudafíúszarvast*.
Hej, regülejtem, regülejtem!

»Ne siess, ne siess uram, *Szent István király*,
Az én halálomra.
Én sem vagyok vadlövő vadad,
Hanem én is vagyok az atya istentől
Hozzád követ.
Hej, regülejtem, regülejtem!

»Homlokomon vagyon *fölkelő fényes nap*,
Oldalamon vagyon árdeli (?) szép hold,
Jobb vesémen vannak *az égi csillagok*.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Szarvam vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyin vannak *százezer szövétnek*,
Gyújtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak.
Hej, regülejtem, regülejtem!¹⁴

14 Sebestyén 1902, 42–43.

Dozmaton született Zsirai István (1889) földműves, községi bíró székely katonákkal együtt szolgált az első világháborúban. A helyi hagyományból azt tudta, hogy Vas megyei, oladi pogány magyarok egy csoportja a kereszténység felvétele elől visszavándorolt az „őshazába”, az erdélyi hegyek ölelésébe. Ők a székelyek elődei. Székely katonatársai és a dozmati magyarok közötti rokonságra a népnyelv, a népszokások (regölés), a visszatérő hős várása révén figyelt fel. A hat elemit végzett, értelmes parasztember párhuzamba állította a nyugati és a keleti öröket (őrségek, székelyek), felfedezte köztük a közös eredetből adódó rokonságot: „Dozmat nem vuót mindig illen kis falu. Rigen e vuót a környék központja, mer itt ípút István királ korábo tíz falunak é' templom. Idetartozott Olad is, meg Sé, meg Ondód, meg Torony, meg Bucsu, meg ollan faluk, amik azúta epusztútak. Igazánbu Olad lett vuóna a központ, mondják sokan, mer Szombathel mellett van. De István királ keresztin ember vuót, nem szerette a pogányokat. Mer Olad é' pogán központ vuót. A Hosszi-réten, a patak partján állott é' hatómas öreg tüőgyfa. A gyökerei - aszongyák az öregek - a fűöd közepijig iért, az ágoi meg az égbe. Itt, ez alatt a fa alatt áldoztak fejjér lovat az őseink. Mer az oldaiak híres lútenyésztők vuótak. Még Árpád apánk is az ű lovaikka vette meg az országot. Amikor a magyaroknak fő köllött vennyi a keresztin vallást, sokan fölszedelőzködtek, föllázodtak a tíz faluba, és visszaindútak az őshazábo. A szökevények elsőben is fiatalok vuótak. Átmentek az Óperenciás-tengeren, át a Dunán és a Tiszán, elérkeztek az erdéli hegyekbe. Ott letelepedtek, máig is ott laknak. Ezt onnajt tudom, hogy a háború alatt együtt vuótam velek az orosz fronton. Ippen ú beszítek, min mink, még a regülisünket is ú mondták, min mast a dozmati legínyek. Űk is várgyák Csaba királfít, ahogyan mink várgyok Rudolfot. A küszikla ott maradt a patak partján. Má nem áldoznak fejjér lovat a fa alatt. De az őseink lelkei tüderek kipibe itt maradtak. Beköltöztek a Malomfejbe, a Hosszi-riten játszottak, a küszikláná fűródtek. A falu nípe is itt fűrdött a nyári forroságbo, a gyerekek meg itt játszottak egisz nyáron.”¹⁵

Palócföldi, ságújfalui monda István királyt mágikus erővel rendelkező embernek, táltosnak mutatja be: „Szent István kirá' tá'tus vót. Őtet üldözték minyíg. Még Ágasváron vót, mikó első't harangosztak, oszt' mikó beharangoztak,

15 Landgraf 1998, 67.

ott vót szent kútná' (a verebélyinél) oszt' a lovának a négy lába most is ott van a termés kőbe': István kiráj ugratásnak hívják."¹⁶

A Tolna megyei, regölyi történeti mondában István király alakjához a Mátyás-mondakör elemei kapcsolódtak. Ilyen az ostromlott várba vasalatlan kerékkal bekéredzkező kocsis mondaeleme. Az István ellen lázadó Koppány leveretését bemutató regölyi monda egyúttal a Baranya megyei Oroszló község helynévmagyarázó mondája is: „István királyról és Kupa hercegről szól az a történet, és a regölyi várról, melynek a mai templom előtt volt egy vaskapuja, és előtte víz folyt egy mély árokban. Majsa és a Koppány felől a vároldalnak befelé mélyedő sáncai voltak, hol az őrség bántatlanul megbújhatott, ember nem látszott ki ezekből a mélyedésekből. Kupa herceg védte katonáival a várat, és István katonáival a Szigetdombon szállt meg. Aztán István koldus képében egy abroncstalan kerékkal bekéretőzött a várba, hogy azt megvasaltassa. A fogadóban megevett három tojást, és otthagytott a tányéron egy papírt, hogy István járt ott. Aztán megostromolta a várat, először a Szigetdombról lőtték valamilyen földönhordó ágyuval, aztán az említett várkaput lőtték, majd benyomultak. Kupa herceg menekült száguldó lován, mely emberi hangon is értett. István a mostani Oroszló táján rászólt a lóra, hogy nem őt akarja bántani, hanem csak a gazdáját. S ekkor mondta Kupa lovának: Ó, rossz ló! – Azóta Oroszló a neve Oroszlónak, István ott vágta le Kupa herceget.”¹⁷

A román kori templomáról híres Esztergom megyei Bény község népe is úgy tudja, hogy Szent István király a bényi sánctvárat fufanggal foglalta el a pogányoktól. A bényi történeti mondát 1989-ben így mondta el adatközlőm, Csókás Ferenc: „Szent István király koronázása előtt történt, hogy pogány magyarok egy csoportja befészkelte magát a bényi sánctvárba. Mivel Bény Esztergomtól északra nem messzire fekszik a Garam mellett, Istvánt ez nagyon zavarta, hogy a közelségében pogányok tanyáznak. Elrendelte, hogy számottevő szekeret rakjanak meg kövekkel. A szekerek tengelyeit ne kenjék meg. A szekerekre pedig ültessenek föl mindkét feléről katonáknak öltöztetett szalmabábukat, annyit, amennyi csak elfér egy-egy sorban. Két pár ökör húzott egy szekeret. Minden

16 Kálmány 1891, III. 303.

17 Hegedüs 1987, 6.

szekérnél csak egy élő ember volt, aki nagy ostorral hajtotta az ökröket. Amikor elkészültek, megindította őket Bény felé. A kéméndi határban a régi római úton haladtak, majd a Várhegy alatt kanyarodtak Bény felé. A nehéz teherrel megrakott szekerek csikorogtak, nyikorogtak, zörögtek. Az örökhajtók a nagyostorral pattogtak, és közben hangos kiáltással szólították, nógatták az állatokat. A bényi Cénéparton lévő örök meghallották, figyeltek abba az irányba, és meglepődve látták a Várhegy alatt közeledő hadat. Gyorsan bementek a sáncvárba, jelentették vezérüknek, hogy István nagy haddal közeledik feléjük, nemsokára, eléri a Cénépartot, és ezen keresztül a nem messze lévő déli bejáratot. Erre nagy riadalom támadt a sáncvárban lévő pogány magyarok között. A vezér kiadta a parancsot, gyorsan menekülni a nyugati főbejáraton át. Mire a szekerek elérték a külső sáncot, már csak a helyük maradt a megriadt pogányoknak, megfutamodtak. Szent István nyomban egy kis csoport élén bevonult a sáncvárba, és könnyűszerrel megszállta annak középső főhelyét.”

Az István királyhoz kapcsolódó történeti mondák másik csoportja a mélyen vallásos, alamizsnát osztó, még merénylőjének is megbocsátó, templom-építő, zarándokhelyeken buzgólkodó uralkodót állítja elénk, aki életével méltán érdemelte ki, hogy a szentek közé emeljék.

Fejér megyében a népszerű bodajki búcsújáróhely kialakulását István király és Imre herceg nevéhez, itteni buzgólkodásához kapcsolják. Székesfehérvár-Felsővárosban ma is emlegetik, hogy István király Fehérvárról tutajjal ment Bodajkra, mert az ő idejében Fehérvár és Bodajk között még mindent mocsár meg víz borított. Bodajkon így mesélte el a mondát Takács Mária 1931-ben született adatközlőm:

„A régebbiek mindig azt mondták, hogy István király és Imre herceg együtt jártak Bodajkra. Itt már ők, az ő korukban imádkoztak, és ezért is ilyen híres ez a bodajki búcsújáróhely. Volt olyan, aki azt mondta, hogy Székesfehérvárról csónakkal jöttek, mert itt víz volt valamikor. Ezt a régi öregektől hallottam, hogy itt víz volt. Hallottam olyat is, hogy gyalog jöttek.”

A Székesfehérvár melletti Moha község eredetmondája is Szent István király vízi úton történő bodajki búcsújárásának emlékét őrizte meg. Gelencsér József gyűjtötte 1992-ben az 1914-es születésű Szűcs József mohai lakostól, aki azt édesapjától hallotta: „A király és kísérete legkönnyebben csónakon tudott

kijutni az akkori fővárosból, Fehérvárról a szent helyre, Bodajkra. Egy alkalommal is így haladtak a vízivilágon át, az akkor még nagyobb vízhozamú Gaja folyócskán. Váratlanul azonban egy hatalmas testű, 2-3 mázsás viza zavarta meg a békés utazást, felborítva a király csónakját. Az uralkodó a vízbe esett, elájult, ám a megfulladástól egyik vitéze megmentette, kivonszolta őt egy közeli, a mocsaras vidékből kiemelkedő dombocskára. Amikor a király magához tért, fölédelt, így szólt a katonájához: »Fiam! Megmentetted az életemet, ezért neked ajándékozom ezt a vidéket. Erre a dombra meg építs egy templomot!« Így keletkezett a mohai templom, mely valóban egy kicsit magasabban, egy dombon emelkedik. Majd körülötte létrejött a falu, s mivel a vitézt Mohainak hívták, a község is róla nyerte el a nevét.”¹⁸

Bodajkon és környékén az a hagyomány él, hogy a bodajki tóban azért nincsenek békák, mert István királyt áhíthatában zavarta a békák kuruttyolása, ezért megátkozta őket.¹⁹ A monda egyik igen szép változatát a Bodajkhoz közeli Csákberényben gyűjtötte Udvardy János az első világháború előtt: „Még mikor István kirá vót, ement ide Bodajkra a szentegyházbo imádkoznyi. Aztán ott a tóba nagyon retyegtek (brekegtek) a békák. Aztán, hogy ott köze van a templom, nagyon behallaccott a békák retyegése. Aztán kikütte a szógáját, vagy inassát, vagy aki ott téblábol mellette, hogy mongya meg a békáknak, hogy hagassanak e. A szóga kiment, oszt aszongya a békáknak, hogy azt izeni István kirá, hogy hagassanak el! A szóga visszament, de a békák csak tovább retyegtek. Másoccor is kiküldi a lakáját, hogy hát parancsúja meg a békáknak, hogy hagassanak e, mer István kirá odabenn imádkozik. A szóga megin uttett (úgy tett), de a békák megen csak tovább retyegtek. Mos má aszonta István kirá, hogy menny ki, oszt mond nekik, hogy mos má hagassanak e örökre, pusztújanak innen. A szóga kiment harmaccor is a tóhó, oszt aszonta, hogy aszonta István kirá, hogy mos má hagassatok e örökre, oszt pusztújjatok innejd. Osztt akkor etakarodott minden béka onnan. Most is a mút vásárkor, hogy odaát vótam, mer a Ferusnak köllött egy pár viselő csizmát vennyi, nézetem, de nem láttom békát abba a tóba. Mind epusztutak onnan.”²⁰

18 Gelencsér 1992, 8.

19 Szendrey 1925, 49.

20 Udvardy 1912, 199.

A fehérvárcturgói homokbányában található ember formájú kövek kialakulását azzal magyarázzák, hogy István király könyörgésére az Isten kővé változtatta a túlerőben lévő ellenséget, a tatárokat. Ez a Szent László-mondakörből örökölt mondaelem. A XVI. század első harmadában keletkezett Érdey-kódexben azt olvashatjuk, hogy László király erős imádkozással kőbálvánnyá változtatta a menekülő tatárokat. István király hasonló cselekedetéről szóló történeti mondát a Fejér megyei Bodajkon gyűjtöttem, az 1909-ben született Barabás Pálné így mondta el: „Hát az én életem az nem volt valami rózsás, mert fehérvárhomokot hordtunk a húgommal, és az élelmet így biztosítottuk. A fehérvárhomokot Fehérvárcturgóról hordtam én is meg a húgom is. Mi árvák voltunk, és elvittük Balinkára, ott elcseréltük élelemért. Meszelésre használták a németek. Tehát mint gyerek szerettem és érdeklődtem mindenhogyan, láttam ottan olyan ember formájú köveket, és így kérdeztem az idős embereket, hogy méré vannak ott olyan kövek. Egyszer azt mondta nekem egy bácsi: Tudod, Szent István korában itt akkora harcok voltak, aztán a tatárok voltak többen. Aztán István király leborult, és kérte a jó Istent, hogy változtassa őket kővé. Mindig eszembe volt amikor megmertem a zsákomat, már mint gyerek, hogy István király, az ország alapítója kővé változtatta a tatárokat.”

Szent István királyunk Sólyban, 1009-ben a veszprémi püspökség számára kiállított adománylevele már említi a Székesfehérvár melletti Úrhidát. A népi elbeszélő hagyomány szerint a nagy király itt is járt. Szabadbattyánban az 1945-ben született Józsa Anna Borbála mondta el az úrhidai felmenőitől hallott mondát: „Találtak egy gébicsfejű botot, és az a gébicsfej bélyeget is díszített, a Nemzeti Múzeumban van lerakva. [A székesfehérvári Szent István Király Múzeum régészeti állandó kiállításán is látható volt egy csontból faragott madárfejes botvég/korbácsnyél, amely Szabadbattyán honfoglalás kori temetőjéből, a X. század első feléből származik: Hatházy é.n., oldalszám nélkül. Fényképét közli: Dienes 1972, 71. kép.] Amikor István király ladikkal ment Veszprémbe, az veszttette el itt valahol a sásas, nádas területen, ahol ladikkal közlekedtek a Sárvízen meg a Sédén. Itt valahol Úrhidán környékén veszttette el a botot, mert ugye Úrhidán meg szoktak állni. Fehérvárról ment Veszprémbe.”

Csallóköznyék (Pozsony m.) nemesei Szent István királyunktól származtatják kiváltságukat. Privilegiumos levelük eredetét még Ipolyi Arnold tisztázta:

„Várkony közelében fekszik *Nyék*; apró falucska, és csupán nemes birtokosai régi adományáról nevezetes, melyet 1165-ben III. Istvántól nyertek. Ezen okirat története még érdekesebb. A későbbben átvevő fejedelmek közül többen a névnél fogva, s különösen, mert III. István atyja is Géza, benne említették, Sz. István okiratának vélték, s így írták át. Hasonlóan dicsekedtek vele birtokosai, mint Szent István nemesei az újabb időkig, míglen a mai élesebb vizsgálat a tévedést fölvilágosítja. Érdekes jelenet szintén, hogy midőn a múlt [XVIII.] században az oklevelet akkori birtokosa egy szegény bocskoros nemes a pozsonyi törvényszéknek igazolásul bemutatta, az egész törvényszék felállva tanúsítja mély tiszteletét az ereklye iránt, melyet első szent királyunk oklevelének vélt, ünnepélyesen figyelmeztetvén a szerény nemes atyafit, hogy családja eredetére nézve oly kincset bír az okiratban, minővel Magyarország híres családjai egyike sem dicsekedhetik.”²¹

Árpád fejedelem unokájának nevét viselő Fajszi község (Bács-Kiskun m.) magyar népességének java a török kort átvészelve, kontinuusnak mondható a Kalocsa környéki tájban.²² Nemességét ugyancsak Szent István királyunktól eredezteti. Id. Petróczki Mihály az 1960-as években a közeli Foktőn mondta el, hogy a fajsziak mivel érdemelték ki a királytól nemességüket: „A fajsziak nőmössége onnand van, hoty Szent István királt az ellenségei efokták - de hogy némötök vótak-é, vagy pogányok, azt má nem tudni, de - ki akarták vinni az országbú a Dunán hajóva. Hát eszt mögtutták a fajsziak, oszt azok nem akarik engenni, hogy erabójják a királt. Nekimöntek az erdőnek. Baltáva sok, de ügön sok indát csapdostak ki, úty hogy amikó aszt összefonták akkó erekesztötték vele a vizet. A hajó se tudott mönni. Akkó a bodonyaikka [bodonhajóikkal] körüfokták a hajót, oszt kiszabadították István királt. Azza hálálta mög eszt, hogy a fajsziak, amig fajsziak, addig senkinek semmive nem tartoznak. (No de hát nem vótám az mindig úgy, ahogy aszt eröndötte.) A fajsziak mög míg a templomukat is írulla nevezték e. Azé van a búcsújjuk István kiráلكó.”²³

21 Ipolyi 1993, 61.

22 Bárth 2005, 574.

23 Kuczy 1980, 77.

A Szent Jobbról Kálmány Lajos a XIX. század végén Deszken jegyzett fel egy mondát, amely az egyházi hatástól függetlenül keletkezett: „István kiráj miko Babilonba útagott az édös annyával, az édös annyja asz'õn'ta, hogy az Is-ten se' dű'theti e (a babiloni toronyt). Szent István ezõn annyira megbosszan- kodott, hogy pofon vákta az édös annyját, azé' vágatta le a maga kezit, a mölik még most is mögvan.”²⁴

Szent István király kultusza az egész Kárpát-medencére kiterjedt, ahol a magyar népi elbeszélõhagyományban tisztelete, miként az itt bemutatott mon- dák is igazolják, ma is él.

Fotórészlet a Királyok és Szentek – Az Árpádok kora című kiállítás folyosójáról

24 Kálmány 1891, 302.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh 2007.** Balogh Béni: *Magyar királymondák*. Libri, Budapest, 2007.
- Dienes 1972.** Dienes István: *A honfoglaló magyarok*. Corvina Kiadó, Budapest, 1972.
- Gelencsér 1992.** Gelencsér József: Moha eredetmondája. *Fejér Megyei Hírlap*, LXVIII. 57. (március 7.) 8.
- Győrffy 1977.** Győrffy György: *István király és műve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.
- Hamar 1998.** Hamar Imre (főszerk.): *Veszprém Megye Kézikönyve. II.* CEBA Kiadó, Budapest, 1998.
- Hatházi é. n.** Hatházi Gábor: A honfoglalástól az államalapításig. Évezredek kincsei. Régészeti kiállítások. *Szent István Király Múzeum Közleményei*, D sorozat 244. szám. Székesfehérvár, é. n.
- Hegedüs 1987.** Hegedüs László: István király a regölyi népmondában. *Új Ember*, XLIII. (1987) 35. (augusztus 30.) 6. Kaposvár
- Hóman 1938.** Hóman Bálint: *Szent István. Szent István. Első nagy királyunk élete és alkotásai*. 3–17. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- Hudi 2004.** Hudi József (sajtó alá rend., szerk., bev.): *Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplója 1808-1866*. (Pápai Református Gyűjtemények.)
- Ipolyi 1993.** Ipolyi Arnold 1858/1993 *Csallóközi uti-képek*. Pozsony, 1993.
- Kardos 1989.** Kardos József: Szent István emléke és a szentkorona-tan. Szent István-émlékezés Székesfehérvárott. *Fejér Megyei Levéltár Közleményei*, 7. 21–25. Székesfehérvár, 1989.
- Karsai 1938.** Karsai Géza: Szent István király tisztelete. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulóján*. III. 156–256. Budapest, 1938.
- Kálmány 1891.** Kálmány Lajos: *Szeged népe. Szeged vidéke népköltése*. III. Szeged, 1891.
- Klanciczay 1981.** Klanciczay Gábor: A középkori magyarországi szentkultusz-kutatás problémái. *Történelmi Szemle*, XXIV. (1981) 273–286.
- Klanciczay 1986.** Klanciczay Gábor: Az Anjouk és a szent királyok. In: Tüskés Gábor (szerk.): *Fejezetek a középkori szenttisztelet történetéből*. Mert ezt Is-

- ten hagyta.* Budapest, 1986. 65–87.
- Kósa 1980.** Kósa László: *Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete.* Budapest, 1980.
- Kuczy 1980.** Kuczy Károly: *Kalocsa környéki földrajzi nevek vizsgálata.* (Kalocsai Múzeumi Dolgozatok 3.) Kalocsa, 1980.
- Landgraf 1998.** Landgraf Ildikó: „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” *Magyar történeti mondák.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998.
- Magyar 1996.** Magyar Zoltán: *Szent István a magyar kultúrtörténetben.* Helikon Kiadó, Budapest, 1996
- Magyar 2000.** Magyar Zoltán: *Szent István a néphagyományban.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Magyar 2008.** Magyar Zoltán: *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya.* Balassi Kiadó, Budapest, 2008.
- Sebestyén 1902.** Sebestyén Gyula: *Regös-énekek.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény IV.) Athenaeum, Budapest, 1902.
- Sebestyén 1906.** Sebestyén Gyula: *Dunántúli gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény VIII.) Athenaeum, Budapest, 1906.
- Sulyok 1989.** Sulyok János: *Szent István-kultusz a székesfehérvári egyházmegyében. Szent István-emlékülés Székesfehérvárott.* (Fejér Megyei Levéltár Közleményei 7.) 41–47. Székesfehérvár, 1989.
- Szendrey 1925.** Szendrey Zsigmond: *Történeti népmondáink.* *Ethnographia*, XXXVI. 48–53.
- Török 1988a.** Török József: *Szent István tisztelete a középkori magyarországi liturgiában.* (Szent István és kora.) Európa Kiadó, Budapest, 1988. 197–201.
- Török 1988b.** Török József: *Szent István király tisztelete a középkori magyarországi liturgiában.* In: Sulyok János Ignác (szerk.): *A székesfehérvári egyházmegye ünnepi névtára 1038, 1688, 1988.* 31–43. Székesfehérvár, 1988.
- Török szerk. 1988.** Török József (szerk.): *Szent István tisztelete.* Szent István Társulat, Budapest, 1988.
- Udvardy 1912.** Udvardy János: *Mondák. Magyar Nyelvőr*, XLI. 199.
- Vajkai 1959.** Vajkai Aurél: *A Bakony néprajza.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1959.
- Vöö 1992.** Vöö Gabriella: *Természet–mitológia–kulturális szimbólum. A Tordai-hasadék mitológiája.* *Ethnographia*, CIII. 177–205.